

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DİN POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: “Cinayət hüququ”

FƏNN: “Cinayət hüququ”

MÜHAZİRƏ

MÖVZU №11 “Cinayətdə iştirakçılıq”

Tərtib etdi: “Cinayət hüququ” kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d
Rəsul Rüstəmov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.

Protokol № _____ «____» _____ 2016 –cı il.

BAKI - 2016

Mövzu 11 Cinayətdə iştirakçılıq.**PLAN :**

Ciriş.

1. İştirakçılığın anlayışı və əlamətləri.
2. İştirakçılığın növləri və formaları.
3. İştirakçıların məsuliyyəti.

Nəticə.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2020
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Mad. 31-35. Bakı, 2020
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsininini Kommentariyası. Prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə Bakı, 2019
4. F.Y.Səməndərov «Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
5. E.M.Əfəndiyev Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mənbəyi, şərh, tətbiqi. I cild. Bakı, 2005.
6. Н.И.Ветров Уголовное право. Общая часть. Москва,2013
7. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамов Уголовное право. Общая часть. Москва, 2009
8. Уголовное право. Общая часть. под.ред. А.И.Парога. Москва-2006.
9. “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında”Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 12 dekabr 2002-ci il tarixli 3 nömrəli Qərarı
10. AR-in Konstitusiyaya Məhkəməsinin “AR Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 20 aprel 1999-cu il tarixli Qərarı
11. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2016.

Giriş

Cinayətdə iştirakçılıq Cinayət hüququnda özünəməxsus yeri olan cinayət hüquq institutlarından biridir. Bu institutun öyrənilməsinin böyük nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti vardır. Əvvəlki Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq yeni qəbul edilmiş Cinayət Məcəlləsindən iştirakçılıqla bağlı olan məsələlər daha dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır. Əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq yeni qəbul edilmiş Cinayət Məcəlləsində iştirakçılıqla bağlı olan məsələlər daha dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır. Əvvəlki dövrlərdən fərqlini olaraq hazırkı şəraitdə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərin sayı kəskin şəkildə artmışdır ki, bu da törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəsizliyini artırır və cəmiyyətə bu və ya digər sahələrdə daha ağır zərər vurulur.

Cinayətkarlığa qarşı barışmaz mübarizə aparmaq polis əməkdaşlarının müqəddəs borcudur. Bunun üçün polis əməkdaşları cinayətin törədilməsi və onun qarşısının alınması üçün cinayətlə bağlı olan bütün halları bilməlidir.

Bu mövzuda cinayətdə iştirakçılığa anlayış veriləcək, onun növləri və formaları salınacaq, cinayətdə məsuliyyətin əsasları və həddi, eləcə də cinayətlə əlaqədar olan hallar barədə söhbət açacağıq.

Sual 1. İştirakçılığın anlayışı və əlamətləri

İştirakçılıq iki və ya daha çox şəxsin cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakıdır.

Qüvvədə olan cinayət qanununda iştirakçılığa verilən anlayış üç əlamətə əsaslanır:

- a) cinayətin edilməsində iki və ya daha artıq şəxsin iştirakı;
- b) iştirakçıların cinayətin edilməsində birgə fəaliyyəti;
- v) onların qəsdən törədilən cinayətdə qəsdən birgə iştirakı.

Burada «a» və «b» bəndlərində göstərilən əlamətlər cinayətdə iştirakçılığın obyektiv əlamətləri sayılır.

Cinayətdə iştirakçılıq ən azı nəfərin iştirakı ilə mümkündür. Cinayət qanunu ilə subyektə qarşı qoyulan tələblər baxımından cinayətdə iştirakçı olan şəxslər də qanunda müəyyən edilən yaş həddinə çatmalı, habelə anlaqlı olmalıdırlar.

İlk baxışdan adi görünən və heç bir çətinlik yaratmayan «iki» və ya daha çox şəxsin iştirakı» əlaməti praktikada heç də həmişə birmə» nali qəbul edilmir.

İştirakçılığa görə məsuliyyətin yaranması üçün bəzən cinayətdə iştirak edən şəxsin qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmamasına və ya anlaqsız əhəmiyyət verilmişdir. Belə mövqeyin yaranması məhkəmə təcrübəsi ilə bağlı olmuşdur.

Zorlama, oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq və s. cinayətlərin tövbəsində 14 yaşa çatmayan şəxsi cinayətin iştirakçısı saymaq səhv mövqedir. CM-in 20-ci maddəsində göstərilən cinayəti törətməyə 14 yaşdan 16 yaşa qədər olan şəxslər də bu maddədə göstərilən cinayətlərdə iştirakçı ola bilməzlər. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «banditizm işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi» 1996-cı il 7 iyul tarixli 1 sayılı qərarında deyilir ki, məhkəmələrin nəzərinə çatdırılsın ki, Azərbaycan Respublikası CM-in 70-ci maddəsinin 21960/subyekt 16 yaşına çatmış şəxslər ola bilər. Bandanın tərkibində müxtəlif cinayətlər törətmiş 16 yaşına çatmış şəxslər üçün qanunda nəzərdə tutulmuş cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Cinayətdə iştirakçılığın digər obyektiv əlaməti cinayətdə iştirak edənlərin «birgə» iştirakı ilə bağlıdır. Cinayətin birgə edilməsi anlayışı aşağıdakı tərkib ünsürlərini nəzərdə tutur:

- a) cinayətin hər bir iştirakçısının hərəkəti digər iştirakçının edəcəyi hərəkətə kömək etməlidir;
- b) bütün iştirakçıların hərəkəti vahid nəticəyə doğru istiqamətlənməlidir;
- v) iştirakçıların hər birinin hərəkəti ilə baş verən ictimai təhlükəli nəticə arasında səbəbli əlaqə olmalıdır.

Birgə kriminal fəaliyyətdə cinayətin iştirakçılarının səyi birləşir. hər bir iştirakçı öz « payına» düşən icra etməklə başqa iştirakçıların həyata keçirəcəkləri fəaliyyətə az-çox kömək etmiş olur. Belə vəziyyətdə iştirakçılardan birinin şərait yaradan əməli digər iştirakçının azad davranış variantı seçmək imkanını aradan qaldırmır.

Xüsusən səbəbli əlaqə cinayətin təşkilatçısı, təhrikçisi və köməkçisi ilə cinayətin icrasının fəaliyyəti arasında mövcud olur. Ümumiyyətlə, təşkilatçının, təhrikçinin və köməkçinin iştirakçılıq fəaliyyəti cinayətin icrasının fəaliyyəti üçün zəruri şərait yaradır.

Buna görə də cinayətin icrası cinayətdən könüllü imtina etdikdə cinayətin digər iştirakçılarının məsuliyyəti köməkçiliyə görə yaranır.

İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə baş verən nəticə birgə fəaliyyətdən doğurduğundan bütün iştirakçıların məsuliyyəti də baş verən nəticəyə görə yaranır.

Cinayətdə iştirakçılığın subyektiv əlaməti cinayətin qəsdən törədilməsinə yönələn qəsdən birgə fəaliyyətdə ifadə olunur. Cinayət qanunun mətnində (maddə 20) «qəsd» həm «cinayət» həm də «birgə» əlaməti qarşısında təsbit edilmişdir. buradan da iştirakçılığın ancaq qəsdən törədilən cinayətlərdə mümkünlüyü haqda qəti nəticə çıxarılır.

Cinayətdə iştirakçılığın ənlayışında göstərilən digər «qəsdən birgə iştirak etmə» əlaməti iştirakçılığın obyektiv cəhətidir.

Göstərilən əlamət iştirakçılıqda ikitərəfli təqsirli əlaqənin olmasını, ümumi ictimai təhlükəli nəticəyə nail olunması prosesində ən azı iki nəfərin qarşılıqlı fəaliyyətində olduğunu və qarşılıqlı tərkətməni nəzərdə tutur.

Cinayətdə iştirakçılığın subyektiv cəhətinin əqli və iradəvi cəhətləri aşağıda qeyd edilən predmet məzmununa malikdir:

- hər bir iştirakçı yol verdiyi hərəkətin ictimai təhlükəliliyini dərk edir;
- belə yəaliyyətdə iştirakdən ən azı ikinci şəxsin də əməlinin kriminal xarakteri dərk edilir;
- baş verəcək ictimai təhlükəli nəticəni, onun faktiki hallarını bütün iştirakçılar dərk edir;
- hər bir iştirakçı birgə fəaliyyətdə törədiləcəyi əməli arzu edir;
- hər bir iştirakçı baş verəcək nəticəni arzu edir.

İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə iştirakçılar müxtəlif motivlərlə hərəkət edə bilərlər. Lakin motivlər müxtəlif olma da bütün iştirakçıların fəaliyyəti vahid məlum nəticənin törədilməsinə istiqamətlənir.¹

Cinayətdə iştirakçılıq ictimai təhlükəli nəticə baş verənə qədər mümkündür.

Buna görə də iştirakçılıqla törədilən cinayətlərin tövsifində cinayətin başa çatma momenti düzgün müəyyən edilməlidir.

¹ Bax: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə Bakı- 2009

Sual 2. İştirakçılığın növləri və formaları

Cinayətdə iştirakçılığın formaları dəstə üzvləri arasında əlbirlik və mütəşəkkillik əlamətlərinə görə fərqlənirlər.

İştirakçılığın formaları cinayətin edilməsi ilə bağlı iki və ya daha artıq şəxsin əlbir olmasına və hərəkətlərinin qarşılıqlı əlaqə üsuluna görə fərqlənən birgə kriminal fəaliyyət tipləridir.

Qüvvədə olan cinayət qanunda cinayətdə iştirakçılığın bir qrup şəxs. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs mütəşəkkil dəstə, cinayətkar birlik (təşkilat) formaları fərqləndirilir.

Cinayətdə iştirakçılığın formalarının təsnifinə dəri müxtəlif mülahizələri nəzərə almaqla zənn edirik ki, qeyd edilən təsnifat cinayətdə iştirakçılığın obyektiv və subyektiv meyarları əsasınla aparılmalıdır. Belə təsnifat psixologiyanın şüurlu fəaliyyətin vəhdətdə olmasına dair bəlli müddəasına əsaslanır.

Cinayəti törədən dəstə üzvləri arasındakı əlbirlik səviyyəsinə görə onlar qabaqcadan əlbir olmayan və qabaqcadan əlbir olan dəstəyə ayrılır.

Qabaqcadan əlbir olmayan dəstə. Sadə iştirakçılıq adlandırılan bu formada dəstə üzvləri arasınca cinayət əməlini törədilməsinə dair razılıq onların düşdükləri münaqişəli şəraitin təsiri altında yaranır. Belə formada iştirakçılıq üçün cinayətə qədər hazırlıq hərəkətləri aparmaq və cinayətin törədilməsini planlaşdırmaq xarakterik hal deyildir.

Cinayətin qabaqcadan əlbir olan dəstə tərəfindən törədilməsini də aşağıdakı formaları fərqləndirilir:

- a) cinayətin mürəkkəb iştirakçılıqla edilməsi;
- b) əməlin kriminal dəstə tərəfindən törədilməsi;
- q) əməlin cinayətkar birlik tərəfindən törədilməsi.

Müxtəlif rolların yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan iştiraksılıqda iştirakçılardan biri bilavasitə cinayəti törədir, başqaları ona kömək edir. Cinayətin iştirakçısına

göstərilən yardım müxtəlif ola bilər. Mürəkkəb iştirakçılıqda cinayətin iştirakçıları müxtəlif vəzifələr yerinə yetirsə, də bunların hamısı nəticə etibarə ilə cinayətin icrasının fəaliyyəti ilə yaxından, yaxud da uzaqdan rəbitədə olur və iştirakçıların cinayətdə bircə fəaliyyətini yaradır².

Cinayət mürəkkəb iştirakçılıqla törədilən hallarda icrasının əməli ancaq əmələ görə məsuliyyət müəyyən edən Xüsusi hissəsinin maddəsi ilə təsvif edilir. Digər iştirakçıların (təşkilatçının, təhriksinin və köməkçinin) əməli CM-in Ümumi hissəsinin 33-cü Və Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə təsvif edilir.

İştirakçılığın kriminal dəstə formasında üzvlər arasında cinayətin birgə törədilməsinə dair əvvəlcədən razılıq olur.

Razılıq adətən qəsd obyektini və cinayətin predmeti ilə bağlı olur.

İştirakçılığın kriminal dəstə forması (yaxud da cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup dəstə şəxs tərəfindən törədilməsi) qüvvədə olan CM-in 177.2.1, 178.2.1, 179.2.1, 180.2.1, 181.2.1, 182.2.1, 183.2.1, 184.2.1 və s. maddələrində bilavasitə məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilən normalarda qabaqcadan əlbir olan dəstənin cinayətin obyektiv cəhətinin icrasında birgə iştirakçılığı nəzərdə tutulur. Məsələn, qabaqcadan əlbir olan dəstə tərəfindən törədilən oğurluq o halda CM-in 177.2.2-ci maddəsi ilə təsvif edilə bilər ki, mülkiyyətdə olan əmlakın qanunsuz, gizli yolla və tamah motivi ilə faktiki götürülməsində ən azı dəstə üzvlərindən iki nəfər iştirak etmiş olsun.

Əgər cinayətin obyektiv cəhəti bir nəfər tərəfindən törədilirsə, digər iştirakçılar isə başqa funksiyaları yerinə yetirirsə məsuliyyət qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs əlaməti üzrə deyil, 177.1-ci maddə ilə mürəkkəb iştirakçılıq üstündə, oğurluğa görə yaranacaqdır.

Məcəllənin 34.3-cü maddəsində iştirakçılığın mütəşəkkil dəstə formasına aşağıdakı məzmununda tərif verilir. «Bir və ya bir neçə cinayətin törədilməsi üçün qabaqcadan birləşmiş iki və ya daha çox şəxsdən ibarət olan sabit cinayətkar qrup

² F.Y.Səməndərov «Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı – 2009.

tərəfindən törədilən cinayət mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

Mütəşəkkil cinayətkar «dəsiə əvvəlcədən əlbir olan kriminal dəstədən əsasən sabitlik əlamətinə görə fərqlənir. Dəstə üzvləri arasında hansı əlaqə sabit əlaqə kimi qiymətləndirilir?. Bu suala praktikada və nəzəriyyədə birmənalı cavab vermək xeyli çətinlikdir.

Mütəşəkkil dəstənin sabitlik əlaməti ölçüyə gələn meyarla izah edilmədiyindən mütəşəkkil dəstə təcrübəsində xeyli çətinlik yaratmışdır.

Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının Məhkəməsi özünün 20 aprel 1999-cu il tarixli qərarı ilə izahat vermişdir. Lakin nə bu izahda, nə də Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında 1999-cu il 14 may tarixli qərarında mütəşəkkil dəstəyə verilən tövsif iştirakçılığın bu formasının vaciə spesifik əlaməti olan «sabit dəstə» əlamətinə kifayət qədər aydınlıq gətirə bilməmişdir. Hər iki qərar da mütəşəkkil dəstənin cinayət hüquqi anlayışından daha çox kriminoloji anlayışına diqqət yetirilmişdir.

Mütəşəkkil dəstənin «sabit dəstə» əlaməti ölçüyə gələn meyar əsasında izah edilməlidir.

Dəstənin «sabitliyi» onun tərkibinə daxil olan üzvlərinin kriminal fəaliyyətdə dəstə üzvlərinin tərkibi əsasən dəyişmir.

«Müntəzəmlik» cinayət hüquqi kateqoriyadır və dəstənin üç dəfə, yaxud da daha artıq hallarda cinayət törətməsini nəzərdə tutur. Dəstənin «sabitliyini» izah edən dəstənin müntəzəm cinayət fəaliyyəti dəstənin hər bir üzvünün fəaliyyətində müəyyən səmtləşmənin, zərərli yönəlişin baş verdiyini, onlarda cəmiyyətə zidd vərdişlərin yarandığını göstərir.

Bir, yaxud iki cinayəti törətmək üçün yaradılan dəstə mütəşəkkil dəstə kimi qiymətləndirilə bilərmi? Burada da dəstə üzvləri arasında sabit əlaqəni sübut edən digər göstəricilər mövcud olmalıdır.

Məsələn, dəstə bir ağır, yaxud da xüsusilə ağır cinayət törətmək üçün yaranır. Belə cinayət adam oğurlama, girov götürmə. hava gəmisini qaçırma və s. bu kimi əməllərin hazırlanması və törədilməsi ilə bağlı ola bilər.

İştirakçılığın daha təhlükəli forması cinayətkar birlik formasıdır. Qanunda bu formada iştirakçılıq üçün aşağıdakı əlamətlər nəzərdə tutulur:

a) sıx birliyə malik olan mütəşəkkil dəstə formasında ifadə olunan cinayətkar təşkilat (birlik);

b) mütəşəkkil dəstələrin birliyinin yaratdığı cinayətkar təşkilat (birlik);

v) ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi məqsədini mövcudluğu.

Cinayətkar birlik, yaxud cinayətkar təşkilat bir qayda olaraq sistem altı elementlərdən (mütəşəkkil dəstələrdən) ibarət sistemdir.

Sistemaltı element kimi və daha artıq ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməklə cinayətkar birliyə çevrilir; ikinci halda mütəşəkkil dəstə cinayətkar birliyin struktur –funksional bölümü kimi-sistemaltı üsürlər kimi mövcud olur.

Cinayətkar birlik sistemli struktur əlaqələrə malikdir. Onun yuxarı, orta və aşağı strukturları arasında üfiki və şaquli istiqamətlərdə mürəkkəb və məxfi əlaqələr mövcuddur. Belə əlaqələr yazılmamış normalarla tənzim olunan qeyri formal davranış standartlarına söykənir.

Cinayətkar təşkilatın sıx birlik əlaməti kriminal tapşırığı yerinə yetirən cinayətkar təşkilatın daxili qrupları. bölmələri. konkret iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqələrin yekdilliyini və dəqiqliyini xarakterizə edir.

Qüvvədə olan cinayət qanununa görə cinayətkar birlik üçün ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin edilməsi xarakterikdir.

Cinayətkar birliyin fəaliyyəti ən çox qəsdən adam öldürmə, terrorçuluq, girov götürmə. silah və narkotik maddələrlə bağlı biznes, paket və s. bu kimi əməllərlə bağlı olur.

CM-in 34.6-cı maddəsinin göstərişinə görə cinayətkar birlik yaratmış və ya ona rəhbərlik edən şəxs, habelə belə birlikdə iştirak edən şəxslərin əməli Məcəllənin Xüsusi hissəsində təsbit olunmuş, 218-ci maddənin müxtəlif hissələri ilə birbaşa təsvif edilir. Bununla bərabər cinayətkar birliyin törətdiyi cinayətlərə

görə məsuliyyət məsələsi tərkibin quruluşundan asılı olaraq həll edilir. Əgər əməlin cinayətkar birlik tərəfindən törədilməsi cinayət tərkibinin əlaməti kimi müəyyən edilirsə, belə əməl müvafiq tərkib əlaməti ilə tövsif edilməlidir. məsələn. əgər cinayətkar birlik tərəfindən qəsdən adam öldürmə əməli törədilmişdirsə. cinayətkar birliyin belə əməli CM-in 120.2.1-ci maddəsi ilə tövsif ediləcəkdir.

Qeyd edilən hallarda məsuliyyət həm CM-in 218-ci. həm də 120.2.1-ci maddəsi ilə cinayətlərin cəminə görə yaranacaqdır.

Cinayətkar birliyin yaradılmasına yönələn fəaliyyət müəyyən ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi məqsədi güdürsə. belə birliyin yaradılması həm cinayətkar birliyi yaratmağa görə (maddə 218), həm də törədilməsi nəzərdə tutulan konkret ağır, yaxud da xüsusilə ağır cinayətə hazırlığa görə cinayətlərin məomusu ilə məsuliyyət yaradılacaqdır.

İki və ya daha artıq ağır cinayət bir halda ağır. başqa halda xüsusilə ağır cinayət. habelə iki və ya daha artıq halda xüsusilə ağır cinayət törədən mütəşəkkil dəstənin əməli cinayətkar birlik tərəfindən törədilən əməl kimi tövsif edilir.

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində cinayətin iştirakçılarının dörd növü fərqləndirilir:

cinayətin icraçıları, təşkilatçıların, təhrikçiləri və köməkçiləri

İcraçı-cinayəti bilavasitə törədən başqa şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak edənlər, habelə qanuna görə cinayət məsuliyyəti daşıya bilməyən şəxslərdən istifadə edərək cinayəti törədən şəxslər cinayətin icraçıları sayılırlar.

Praktikanın təhlili göstərir ki, icraçılıq fəaliyyəti həm də qanunun Xüsusi hissəsinin dispozisiyasında göstərilən əməli tam yaxud da qismən icra edən, habelə cinayətin törədilməsi prosesində onlara bilavasitə kömək edən şəxslər də cinayətin icraçıları sayılırlar.

Cinayətin icraçısı bütün iştirakçıların kriminal niyyətini reallaşdırdığından iştirakçıların əməlinə hüquqi qiymət vermək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İcraçının hərəkətinə görə cinayətin digər iştirakçılarının əməlinin başa çatma dərəcəsi müəyyən edilir.

İcraçının hərəkətində qanunda nəzərdə tutulan başa çatmış cinayət tərkibi mövcud olur. Başa çatmayan cinayətlərdə də cinayətə hazırlıq hərəkətləri görə və ya sui-qəsd (cinayətə təşəbbüs göstərən) şəxs icraçı olur. Belə hallarda da icraçının əməlində başa çatmayan cinayət etməyə görə cinayət tərkibi müəyyən edilir.

Cinayətdə icraçılıq hərəkətləri obyektiv cəhətdən aşağıdakı ünsürləri əhatə edir: a) icraçı hərəkətinin kriminal xarakterini dərk edir; b) belə əməli başqaları ilə birlikdə, digər iştirakçıların köməyi ilə törətdiyini dərk edir; v) baş verəcək ictimai təhlükəli nəticəni görür; q) kriminal əməli törətməyi, yaxud da baş verəcək ictimai təhlükəli nəticəni arzu edir.

Qüvvədə olan cinayət qanununa görə cinayətin təşkilatçısı cinayətin törədilməsini təşkil edən, cinayətin törədilməsinə rəhbərlik edən, cinayəti törətmək üçün mütəşəkkil dəstə, yaxud da cinayətkar birlik yaratmış şəxs, habelə bunlara rəhbərlik etmiş şəxs sayılır. Cinayətin törədilməsini təşkil edən-cinayətin edilməsini planlaşdırmağı, cinayətin edilməsi üçün iştirakçıları-icraçını, təhrikçini, köməkçini tapmağı, təlimatlandırmağı, onların fəaliyyətləri əlaqələndirməyi, habelə fəaliyyəti cinayətin törədilməsinə istiqamətləndirməyi, habelə fəaliyyəti cinayətin törədilməsinə istiqamətləndirməyi və s. nəzərdə tutur.

Cinayətin edilməsinə rəhbərlik etmə-bilavasitə cinayətin törədilməsi prosesində iştirakçıların fəaliyyətinə rəhbərlik etmək, cinayətin edilməsinə başçılıq etmək, zəruri olduqda iştirakçılar arasında yenidən vəzifə bölgüsü aparmaq, cinayətin edilməsi prosesində meydana çıxan məsələlərin həlli ilə əlaqədar göstərişlər vermək və o. hərəkətlərdə ifadə olunur.

Cinayətin edilməsinə rəhbərlik bəzən cinayətin edilmə prosesində bu və ya başqa formada bilavasitə göstərilən köməkdə ifadə oluna bilər. Xüsusən bu hadisə yerində iştirakçıların fəaliyyətinin əlaqələndirməsi ilə maneələrin aradan qaldırılması ilə meydana çıxan digər məsələlərlə əlaqədar tapşırıqların verilməsi ilə s. əlaqədar ola bilər. Cinayətin edilmə prosesində şadisə yerində icraçı ilə birlikdə köməkçi təşkilatçı da iştirak edərsə, onların icra etdiyi funksiyadan asılı olmayaraq belə halda məsuliyyət birgə icraçılığa görə yaranmalıdır.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstə yaratma bir, yaxud bir neçə cinayəti törətmək üçün qabaqcadan əlbir olan iki və ya daha çox şəxsdən ibarət sabit dəstənin təşkil edilməsidir.

Cinayətkar birlik yaratma—ağır və ya xüsusilə ağır cinayətləri törətmək üçün mütəşəkkil dəstə təşkil etmə, yaxud da mütəşəkkil dəstələri təmsil edən nümayəndələrdən ibarət cinayətkar qrupun sabit birliyinin təşkil edilməsinə yönələn fəaliyyətdir (mütəşəkkil dəstənin və cinayətkar birliyin anlayışı CM-in 34-cü maddəsinin şərhində verilmişdir).

Cinayətə təhrik etmə-başqasında cinayət törətmək qətiyyəni yaradan fəaliyyətdir.

Qüvvədə olan cinayət qanununa əsasən təhrikçilik ələ almaqla sövdələşməklə ya hədə-qorxu gəlməklə, habelə digər üsullarla başqasında cinayət törətmək qətiyyəti yaradan fəaliyyətdir.

təhrikçi öz fəaliyyəti ilə başqasında cinayət etmək qətiyyəti yaradan şəxsdir. təhrikçilik formasında iştirakçılıq şəxsi cinayətə sövq edən bilavasitə konkret hərəkətlərin olmasına tələb edir. Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə təhrikçilik üçün.

Başqa şəxsə cinayət törətmək qətiyyəti yaratmağa yönəldilmiş hərəkətlərin edilməsi;

2. Bunun nəticəsində həmin şəxsə cinayəti etmək qətiyyətinin yaranması və 3 (təhrik olunan şəxsin cinayət törətmək qətiyyəti tam və ya qismən həyata keçirməsi) heç olmazsa cinayətə hazırlıq hərəkətlərini etməsi tələb olunur.

Təhrikçilik şifahi və ya yazılı formada tklqramma ilə, məktubla və s. hərəkətlə həyata kesirilə bilər.

Təhrikçilik hərəkəti subyektiv cəhətdən aşağıdakı ünsürləri nəzərdə tutur:

a) təhrikçi hərəkətləri ilə şəxsi (şəxsləri) cinayət törətməyə sövq etdiyini dərk edir;

b) başqalarının törətməyə sövq etdiyi, əməlin cinayət xarakterini dərk edir;

v) birgə fəaliyyət nəticəsində törədiləcək əməlin ictimai təhlükəli nəticəsini əvvəlcədən görür;

q) bunları arzu edir

Təhrikçilik hərəkətləri ancaq birbaşa qəsdlə törədilə bilər. Təhrikçilik hərəkətinin motivi cinayətin digər iştirakçılarının hərəkətlərinin motivi ilə eyni olmaya da bilər. Paxıllıq hissələri ilə intiqam, qısqanclıq, tamah motivləri ilə edilən təhrikçilik hərəkətlərinə daha çox təsadüf olunur. Təhrikçilik funksiyası özünün obyektiv və subyektiv əlamətlərinə görə təşkilatçılıqdan və icraçılıqdan fərqlənir. Təhrikçi cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak etmir. həm də təhrikçilik hərəkətləri cinayət başlayana qədər mümkündür.

Qüvvədə olan Cm-in 32-ci maddəsində cinayətin köməkçisinin anlayışı verilir. Qanunda köməkçiliyin mümkün üsullarının dəqiq siyahısı verilmişdir. Köməkçilik aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

1) məsləhət vermə; 2) göstəriş vermə; 3) vasitə vermə; 4) maneələri ardan qaldırma; 5) cinayəti törədən şəxsi cinayətin alət və vasitələrini, cinayətin izlərini, cinayətkarlıq yolu ilə əldə edilən predmetləri gizlətməyi vəd etmə. habelə cinayət yolu ilə əldə edilən və yaxud satmağı vəd etmə.

Üsulundan asılı olaraq göməkçiliyin fiziki və intellektual növləri fərqləndirilir.

Fiziki köməkçilik – cinayətin törədilməsinə fiziki, yaxud da maddi köməyin edilməsini nəzərdə tutur. Belə köməkçilik adət və vasitələri verməyə, maneələri aradan qaldırmağa, cinayətin edilməsini anallaşdıran digər əlverişli şərait yaratmağa yönələn hərəkətlərin edilməsini və s. nəzərdə tutur.

İntellektual köməkçilik-cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar məsləhətlər, göstərişlər verməli. cinayətkarı, cinayətin alət və vasitələrini cinayətin izlərini, cinayətkarlıq yolu ilə əldə edilən predmetlərin və alətlərin gizlədilməsini, belə əlatləri (predmetləri) olmağı yaxud satmağı qabaqcadan vəd etmə kimi alternativ hərəkətləri nəzərdə tutur.

Köməkliyə görə məsuliyyətin həllində aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınmalıdır:

1. qəsdən törədilən bütün cinayətlərdə köməkçilik mümkündür;
2. köməkçilik mücərrəd xarakterdə olmamalı, hər bir halda konkret cinayətlərlə bağlı olmalıdır;

3. mürəkkəb iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə köməkçilik həmişə icraçıya deyil, müəyyən hallarda cinayətin təşkilatçısına habelə, təhrikçisinə və göstərilə bilər;

4. cinayətin subyektinə ola bilən şəxslərin iştirakçılığı ilə törədilən əməllərə köməkçilik göstərilə bilər.

Köməkçilik subyektiv cəhətdən qəslədən törədilən əməldir. Köməkçinin qəsdinin məzmununa daxildir:

- a) subyekt onun köməyi ilə törədilən cinayətin faktiki hallarına dərk edir;
- b) baş verəcək nəticənin kriminal xarakterini dərk edir;
- v) belə nəticə arzu edilir, yaxud da onun baş verməsinə şüurlu surətdə yol verilir.

Sual 3. İştirakçılarının məsuliyyəti

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində ilk dəfə olaraq iştirakçılıqla edilən cinayətlərdə cinayətin iştirakçılarının əməlinin tövsifi qaydaları tənzim edilmişdir.

Cinayətdə iştirakçılıq cinayət məsuliyyətini əlavə əsaslarını yaratmır, hər bir iştirakçı törətdiyi əmələ görə fərdi məsuliyyət daşıyır. İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə cinayət məsuliyyətinin əsaslarının qeyd edilən anlamı onun fərdiləşdirilməsi prinsipi ilə uyuşur. Hər bir iştirakçının məsuliyyəti, sadə, yaxud da mürəkkəb iştirakçılığın olmasından asılı olmayaraq törədilən cinayətdə iştirakın xarakterindən əə dərəcəsindən asılı olaraq həll edilir. Qüvvədə olan CM-də iştirakçılıqla törədilən cinayətlərlə görə cəza təyini qaydalarını tənzim edən xüsusi norma vardır (maddə 64).

Məhkəmə cinayətdə iştirak edən şəxsin əməlinin kriminal məqsədə nail olunmasında əhəmiyyətini belə əməlin vurulan ziyanın xarakterinə və miqyasına təsirini nəzərə alır.

Ümumiyyətlə, cinayətin iştirakçılarının məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsində aşağıdakı prinsiplər rəhbər tutulur:

a) cinayətin iştirakçılarının hər birinin əməlində məsuliyyətin eyni əsasları mövcud olur. Bu mənda iştirakçılarının məsuliyyətinin əsasları ilə təkbaşına cinayət törədən şəxsin məsuliyyətinin əsasları arasında prinsiplial fərq olmur;

b) iştirakçıların birgə səyi ilə törədilən cinayətə hər bir iştirakçının ayrıca, qəsdən yol verdiyi şəxsi fəaliyyətinin nəticəsi kimi baxılır və tam həcmdə bu cinayətə görə o. təqsirləndirilmir;

v) cinayətdə iştirakçılığa görə məsuliyyət fərdi hərəkət edən və cinayət törədən şəxsin məsuliyyətinə bərabər tutulur.

Cinayətin icraçısının və birgə icraçıların əməli birbaşa Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddəsi tövsif edilir. Cinayətin icraçılarının əməlinin tövsifindən Məcəllənin 32-ci maddəsinə istinad edilmir. Qüvvədə olan cinayət qanununun Xüsusi hissəsinin xeyli normalarında bircə icraçıların məsuliyyəti ağırlaşdıran əlamət kimi tərkiblərə daxil edilən hallarda da əməl birbaşa Xüsusi hissəsinin norması ilə birgə icraçılığını nəzərdə tutan əlamət üzrə tövsif edilir.

İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə təhrikçinin və köməkçinin əməli tövsif edilərkən həm Məcəllənin Ümumi hissəsinin maddəsinə (maddə 33), həm də Xüsusi hissənin müvafiq maddəsinə istinad edilir. Məsələn, əgər mürəkkəb iştirakçılıq oğurluq cinayətləri törədilmişdirsə, belə əmələ üzrə təhrikçi və köməkçinin əməli CM-in 33.3-cü və 177.1-ci maddəsi ilə tövsif ediləcəkdir. Burada təhrikçinin oburluğunun törədilməsinə şəhriçilik hərəkətinə və baş verən ümumi nəticəyə görə (əmlaka qanunsuz sahibliyini yaranması) yəni əməlində oğurluğa, təhriçilik fəaliyyəti ilə bağlı cinayət tərkibinin olmasına görə (CM-nin 33.3. və 177.1-ci maddəsi ilə) məsuliyyət həll edilir.

İştirakçılıq törədilən cinayətlərdə cinayətin təşkilatçısı cinayəti təşkil edir. Lakin özü bilavasitə cinayətin təşkilatçısı cinayəti təşkil edir. Lakin özü bilavasitə cinayətin törədilməsində iştirak etmir, məsələn, M əvvəlki ərinin başqa qadından olan oğlu C-ni öldürmək üçün muzzdlu adamlar tatmışdır. Həmin adamlar C-ni öldürmüşlər. M-nən əməli CM-in 33.3-cü maddəsinə istinad etməklə Məcəllənin Xüsusi hissəsinin 120.5-ci maddəsi ilə tövsif edilmişdir³.

İkinci qayda təşkilati fəaliyyət bəzən motivinə və məqsədinə görə özünün yüksək ictimai təhlükəliliyi ilə fərqlənir. Ayrı-ayrı cinayətkar qrupların yaradılmasına yönələn təşkilati fəaliyyətin təhlükəliliyini nəzərə alaraq qüvvədə olan Cinayət Qanununun Xüsusi hissəsində belə fəaliyyətin hazırlıq, yaxud da cinayət etməyə cəhd (sui-qəsd) mərhələsinə başa çatmış kimi qiymət verilir. Məcəllənin Xüsusi hissəsində formulə, edilən banditizm (mad.217), cinayətkar birlik yaratma (maddə279) və s. belə tərkiblərə misal ola bilər. Sadalanan maddələrdə təşkilati

³ E.M.Əfəndiyev Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mənbəyi, şərh, tətbiqi. I cild. Bakı - 2005.

fəaliyyət əsas tərkiblərdə zəruri ünsür kimi nəzərdə tutulduğundan təşkilatçının əməli ancaq Xüsusi hissənin qeyd edilən maddələri ilə birbaşa tövsif edilir.

Bundan əlavə mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik Məcəllənin Xüsusi hissəsinin xeyli maddələrinə məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi daxil edilmişdir. Cinayət belə dəstələr tərəfindən edilən hallarda hər 2 dəstə formasında cinayətə rəhbərlik etmək funksiya kimi müəyyən edildikdən cinayətkar təşkilatçısının əməli birbaşa xüsusi hissənin məlum norması ilə, yəni cinayətin mütəşəkkil dəstə, yaxud cinayətkar birlik tərəfindən törədilməsi əlaməti ilə tövsif edilir.

İştirakçıların əməlinə hüquqi qiymət verərkən təkcə icraçının deyil, həm də digər iştirakçıların da hər birinin əməlində cinayət tərkibi müəyyən edilməlidir. burada hər bir iştirakçının funksiyasına daxil olan hərəkətlər, habelə ümumi səylə törədilən və bütün iştirakçılar üçün mütəşəkkil olan kriminal nəticə (yaxud kriminal əməl) cinayət məsuliyyəti yaradan hüquqi fakt kimi çıxış edir. Cinayətdə iştirak edənlərin əməllərindəki tərkib əlamətləri həm Məcəllənin ümumi hissəsinin 32-34-cü maddəsində, həm də xüsusi hissənin müvafiq normalarında göstərilir.

Ümumi niyyətdən kənara çıxan cinayətin törədilməsi (icraçının ekstsessi).

Ekstsess-latin sözü olub yayının, kənara çıxan mənasını ifadə edir.

Ekstsess icraçının digər iştirakçılarla olan razılığından kənar başqa cinayəti törətməsidir. Ekstsessə görə cinayətin icraçısı məsuliyyət daşıyır

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində icraçının fəaliyyətinin digər iştirakçıların ümumi kriminal niyyətindən hansı istiqamətdə kənar çıxmasından asılı olaraq kəmiyyət və keyfiyyət əlamətlərinə görə ekstsessin növləri fərqləndirilir.

Kəmiyyət ekstsessi-icraçının digər iştirakçılıqla razılaşdırılan əməli deyil, onunla eyni növdən olan əməlin törədilməsi ilə yaranır, əgər icraçı digər iştirakçılarla razılaşdırılan əməli deyil, onunla eyni növdən olan əməlin törətməsi ilə yaranır, əgər icraçı digər iştirakçılarla olan razılıq əsasında oğurluq etməli olduğu halda soyğunçuluq cinayəti törədərsə, belə halda icraçının, təhrikçinin və köməkçinin oğurluq üstündə icraçının faktiki törətdiyi soyğunçuluğa görə məsuliyyəti yaranır.

Cinayətin icraçısı ümumi razılıq əsasında M-in bağçasında bağlanan inəyi oğurlamalı idi. İcraçı həmin gecə inəyin bağda olmadığını, tövləyə, salındığını müəyyən edir. O, digər iştirakçılarla razılaşmadan həyətdəki tövlənin qapısını sındırır və inəyi ekstsessinə yol vermişdir. O, məsuliyyəti ağırlaşdıran halda, yəni «daxil olmaqla əmlakı oğurlamaq üstündə digər iştirakçılar isə oğurluğun sadə növünə görə məsuliyyətə alınır.

Eyviiyyət ekstsessi-cinayətin icraçısı ümumi razılıqdan kənar çıxaraq həm də başqa obyektə qəsd edir. Məsələn, mənzilə oğurluq üçün daxil olan icraçı evdə olan qadını zorlayır. Burada zərərçəkənin zorlanması ümumi razılıqdan kənara çıxan keyfiyyət ekstsessidir. belə hallarda da ancaq cinayətin icraçısının ümumi razılıqdan kənara çıxan törətdiyi əmələ görə məsuliyyət yaranır.

İcraçının ekstsessi iştirakçılığın bütün forma ekstsessi üzrə törədilən cinayətlərin tövsifində təqsirə görə məsuliyyət prinsipi nəzərə alınır.

Qüvvədə olan qanunvericilikdə cinayətlə əlaqədarlığın anlayışı verilmir. Lakin qanund cinayətlə əlaqədarlığın növlərinə görə məsuliyyət müəyyən edən müəyyən normalar nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayətlə əlaqədarlıq-başqa şəxs tərəfindən hazırlanan, yaxud də törədilən cinayətin qarşısının alınmasına, eləcə də açıqlanmasına yönəldilən fəaliyyətdə iştirak etməməkdən ibarət qəsdən yol verməyə ifadə olunan ictimai təhlükəli, qeyri-hüquqi fəaliyyətdir.

Cinayətdə iştirakçılıqdan fərqli olaraq cinayətlə əlaqədar törədilən əməl cinayətlə əlaqədə olur. lakin onunla səbəbli əlaqədə olmur.

Qüvvədə olan qanunvericilik cinayətlə əlaqədarlığın aşağıdakı növlərini fərqləndirir:

a) cinayəti gizlətmə; b) cinayəti xəbər verməmə; v) cinayətə yol vermə.

Respublikamızın CM-in 307-ci maddəsinin II və III hissələrinə görə cinayəti gizlətmə aşağıdakı hallarda məsuliyyətə səbəb olur. Qabaqcadan vəd etmədən ağır və ya xüsusilə ağır cinayəti gizlətmə» yəni burada gizlətmə dedikdə. qabaqcadan vəd etmədən cinayətkarın özünün cinayətin izlərinin, cinayətin

törədiodiyi alət və vasitələrin eləcə də cinayət nəticəsində əldə edilmiş əşyaların təqsirkar tərəfindən gizlədilməsində ifadə olunan hərəkətlər başa düşülür.

Gizlətmək-başqasının görə bilməməsi və ya tapa bilməməsi üçün müəyyən yerdə saxlamaq, gözdən uzaq yerə qoymaq, bir şeyin üstünü örtmək və s. mənalar ifadə edir.

Cinayəti xəbər verməmə Azərbaycan Respublikası CM-in 307.1-nə əsasən məsuliyyətə səbəb olur. Burada deyilir: «Ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin hazırlanmasını və ya törədilməsini bilərək həmin cinayət barəsində xəbər verməmə»-yəni ağır və ya xüsusi ilə ağır cinayətin hazırlanması və törədilməsini bilən şəxsin bu barədə məlumatı hakimiyyət orqanlarına və ya onların vəzifəli şəxslərinə bildirməmədə ifadə olunan hərəkətsizliyi başa düşülür.

Aorvadı (əri), övladları və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumları tərəfindən hazırlanmış və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbər verməyən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir.

Cinayətlə yol vermə-özünün səyi ilə, yaxud da vətəndaşların habelə müvafiq dövlət orqanlarının köməyi ilə törədilən cinayətin qarşısını almağa imkanı olan şəxsin hərəkətsizliyidir. Cinayət Məcəlləsində cinayətə yol vermənin ümumi anlayışına nəzərdə tutan norma yoxdur. Cinayətlə əlaqədarlığın bu növü üzrə qanuna və ya qulluq mövqeyinə görə cinayətin qarşısını almaq vəzifəsi olan şəxsin hərəkətsizliyinə görə cinayət məsuliyyəti yaranır.

Nəticə

«Cinayətdə iştirakçılıq» adlı mühazirəyə yekun vurduq və qeyd etdik ki, cinayətdə iştirakçılıq dedikdə, iki və ya daha çox şəxsin qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakı başa düşülür. Bununla yanaşı qeyd etdik ki, cinayətin icraçısı ilə birlikdə, təşkilatçısı, təhrikçisi və köməkçisi cinayətin iştirakçıları hesab edilir. Bu mühazirədə eyni zamanda cinayətdə iştirakçıların növlərinə və formalarına da anlayış verdik.

Cinayətin iştirakçılarının məsuliyyəti ilə bağlı olan hallarda danışıarkən qeyd etdik ki, bu məsələlərin cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulması yeni bir haldır. Eyni zamanda qeyd etdik ki, cinayətin iştirakçılarının məsuliyyəti onların hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakterindən və dərəcəsindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Bundan başqa biz cinayətlə əlaqədar olan halları sadaladıq və onlara anlayış verdik.